

Kalandos gasztronómiai emlékek a laktanyából

A dátumra is pontosan emlékszem: 1972. szeptember 2-án reggel kóstoltam először laktanyakosztot. Előző éjjel, úgy éjfél előtt futott be a vonatunk a dél-alföldi város kis állomására, amellyel éppen szemben, az országút túloldalán terpeszkedett el a kaszárnya. Éjszaka lévén alig érzékeltem valamit az épülettömbökből, meg aztán nagyon nem is érdekelt az éj takarta látvány. Egyszerűen túl akartam lenni ezen a szörnyű napon! Hiszen reggel nyolc órakor kellett – sokadmagammal – jelentkeznem a kispesti Fő utcai művelődési házban, s azután kezdetét vette „a nagy utazás”, amelynek végpontján megkezdtem tizenegy hónapos, előfelvételis katonai szolgálatomat.

Bevallom, az „antrém” nem igazán sikerült. Az étkezdeben lebonyolított hosszadalmas adminisztráció, a kötelező nyiratkozás, a civil ruha csomagba helyezése és a kutyafuttában „végrehajtott” tusolás után elvezettek bennünket a „körletbe”, annak a századnak a folyosójára, illetve helyiségeibe, ahol a következő csaknem egy esztendőt töltöttem, ugyancsak sokadmagammal. Itt, a folyosón egy szétterített sátorlapba dobálták az egyéni felszerelésemet, a különböző alsó- és felsőruhákat, a sisakot és a gyalogsági ásót, a csajkát és a málhazsákokat, és ki tudja, még mi minden – számomra akkor ismeretlen – kacatot. Összefogtam a sátorlap négy sarkát, és magam után vonszolva bementem egy hálókörletnek nevezett hodályba, ahol a sötétben csak a korábban érkezett alvók hortyogását lehetett hallani. Vaksin tapogatózva kerestem magamnak egy üres ágyat, betoltam alá a sátorlapba hajtogatott batyumat, és végre eldőlt. Lehunytam a szemem, és éppen fohászt sóhajtottam, amikor az ágyam mellé lépett egy sovány emberke, és halkán, nem susogva, inkább sziszegve azt mondta: – Hajtsa ki a stokit!¹

Egyrészt halvány fogalmam sem volt, mit jelent ez a felszólító mondat, másrészt már az ájulás környékezett az álmoasságtól és a fáradtságtól, nem beszélve a teljes letargiáról. Ezért röviden, higgadtan – a parancsot meg nem tagadva, de a végrehajtást elhalasztva – annyit mondtam: – Majd holnap...

– Rábaszott... – sziszegte a vékony ember, és elment.

Másnap, azon a nevezetes 1972. szeptember 2-ai napon, illetve a rá következő tizenegy hónap alatt aztán rájöttem, hogy a fenyegetőzése nem volt üres beszéd... No, de ez egy másik történet lehet.

Tehát azon az – emlékezetem szerint – borongós reggelen a még meglehetősen rendezetlenül levonuló század fősorakozott az étkezde bejáratánál. A laktanyában eltöltött rendkívül csekély idő ellenére már sok mindent furcsálltam, ezúttal az étkezde kialakításán csodálkoztam el. Az étkezde kocka alakú épülettömbje ugyanis a laktanya központi tere – mint nem soká megtudtam, ennek „alakuló tere” a neve – mellett állt, viszont a bejárata nem innen nyílt, hanem az épület mögötti, betonkerítéssel övezett, ugyancsak lebetonozott placról.² Olyan ez – vélekedtem, a katonai gondolkodásmód ismeretének hiányában –, mintha egy körüti étterem bejárata nem a körúról, hanem a világítódúvarról, a sufnik mellől nyílna. Ezen elcsodálkoztam, aztán hamar megtanultam, fölösleges bármin csodálkozni, mert a lassan telő napok mindegyre újabb csodálkozónivalókat hoztak.

Az étkezdebe való belépést hosszadalmas ceremónia előzte meg. Mindenekelőtt percekig ütemesen helyben kellett járnunk. Az előző este sziszegve fenyegetőző vékony ember – később kiderült, Gál tizedes szakaszparancsnok-helyettes – a sorok között járkált kinyitott zsebkéssel, és ha egy be-, illetve legombolatlan zsebet látott, a renitens gombot azonnal lenyisszantotta, és szűkszavú utasítások kíséretében a hanyag katona markába nyomta. Az utasítások arra vonatkoztak, mikor és mennyi idő alatt kell a rendetlen öltözetű honvédek visszavarnia a gombot.

A helyben járás tarthatott néhány percig, de tarthatott akár negyed óráig is, attól függően, hogy az előttünk bejutott századok milyen gyorsan fogyasztották el a reggelit, ebédet, vacsorát.

Ezen a szeptember 2-ai borongós reggelen tehát századunk Gál tizedes vezénylete mellett helyben járt a betonplaccon. Emlékeim alapján állíthatom, a helyben járás nem volt valami mintaszerű, hiszen összeszokottságról, rutinról, begyakorlottságról szó sem volt. A gimnáziumban nem tanítottak ilyesmit. Mindenki emelgette a lábát, ahogy tudta, miközben figyelte a mellette lépdelőt és próbálta fölvenni a ritmust, amihez Gál tizedes föltűnően halkán diktálta az ütemet.³

Amikor az étkezdeben fölszabadult egy századnyi férőhely, akkor következett a – Sapkát le! – vezényszó, amire az egész századnak egyöntetű mozdulattal le kellett kapnia a fejéről a simlis sapkát. Ez – mondhatom, természetesen – sosem sikerült elsőre. Ilyenkor addig ismételtük a műveletet, ameddig az egész század nem hajtotta végre teljes egyöntetűséggel – magyarul, egyszerre – a parancsot. A sikeres „sapkát le” után egyes oszlopban bevonultunk az étkezdebe, és az egyik oldalán korláttal elkerített, másik oldalán üvegfalal övezett kiszolgáló pultok elé járultunk az ételéért. Itt most hatásos volna azt írni, hogy

kíváncsian lestük, mi lesz a menü. De ez nem volna igaz, ugyanis az étkezde bejáratánál lógott a falon egy négyzet alakú iskolai tábla, amelyre krétával fölírták az aznapi étrendet. Az étrend elolvasása az újonc katona számára valóságos fejtörő volt, ugyanis – mint a honvédségnél általában – az ételek neveit is rövidítették. Ha például vasárnap ezt olvashattuk: „r. shús, pir. burg., káp. sa”, akkor rántott sertéshús, pirított burgonya és káposztasaláta volt az ebéd. A főnti felirat rendszerint jókedvre derítette a társaságot. Ám ha azt olvasta a fekete táblán: „f. mhús, babföz.”, az bizony hervasztó volt, hiszen főtt marhahúsról és babfőzelékről utalt a krétával fölírt rövidítés. Az „f. mhús, babföz” elnevezésű étkekkel csak két baj volt. A babban mindig volt kavicsdarab, amire az éhes katona rendszerint ráharapott, és szerencséje volt, ha nem tört le egy darab a fogából. A marhahúsnak csúfolt szürke színű, cafatos szélű hússzeletről pedig a bennfentesek úgy tájékoztattak, hogy az valójában Mongóliából származó tevehús. Hogy ez a mendemonda igaz volt-e, máig sem tudom, de hogy annak a szürkésbarna színű, szálkás textúrájú, ennek ellenére nyúlós valaminek az íze még csak nem is emlékeztetett a marhahúsra, az biztos.

De térjek vissza arra a nevezetes szeptember 2-ai reggelre. A század bevonult az üvegfalú kiszolgáló pult elé, ahol mindenki magához vett egy ovális fémtálcát, amelybe préssel behomorítottak különböző méretű mélyedéseket: egyet a levesnek, egyet a második fogásnak, egyet a salátának és egyet a pohárnak. Ebbe helyeztük bele a szakácsok által elének lökött műanyag evőcsészéket, a magasabb falúba a leves került, a laposabbba az „f. mhús, babföz.”, ám legtöbbször tarhonyás hús, a kicsibe valami süteményféle, no meg a pohár az asztalokon álló kancsóknak levő víznek.⁴

Arra már negyven év távlatából nyilván nem emlékszem, mi volt a reggeli ezen a nevezetes napon, vagyis fogalmam sincs, miféle gasztronómiai élményben volt részem katonai szolgálatom első reggelén. Azt viszont tudom, általában mi volt reggelire. Vegyünk egy tipikus menüt: kenyér, sült szalonna, kávé. A sorkatonai szolgálatban részt nem vett nőknek és a fiatalabb korosztályoknak azonban tudniuk kell, hogy a sült szalonna és a kávé nem egészen azt jelenti, amire ők gondolnak. A sült szalonna először is nagy volt és vastag, igaz, kakastaréj formájú. Nagysága és vastagsága, illetőleg a reggeli elkészítésére szánt idő rövidsége miatt rendszerint nem sült át teljesen, a közepe nyúlósan nyers maradt. A kávé valamilyen pótkávéból készülhetett, kesernyés és híg volt; íze leginkább az akkortájt Nektárnak nevezett barna sörére emlékeztetett. Gyakran volt reggelire tojásrántotta, amit magas falú tepsikben

sütöttek meg, és éles lapátokkal, kockákra vágva adagolták a műanyag tálkákra. Alakra olyan volt, mint egy méretes krémes az ezredkantinban. (Az ezredkantin krémeséről még szó lesz!) A rántotta sosem volt nyúlós, tekintve, hogy tojásporból készült. Viszont rengeteg hagymát vágta közé, a sült hagyma jó íze ehetővé tette a rántottakockát. A tojás mellé rendszerint teát adtak. A híg, ám édes tea felszínén furcsa olajos foltok úszkáltak. Ezeknek a gyanús foltoknak jelenlétére kétféle magyarázat terjedt el. Az egyik szerint a teába brómot adagoltak a fiatal emberek nemi vágyának csökkentése céljából; a másik – szerintem reálisabb – magyarázat úgy szólt, hogy a csészek nincsenek rendszeresen elmosogatva.⁵

Amikor megkaptuk az ételt, a tálcájával mindenki a hosszú asztalok egyike mellé telepedett, és jóízűen – vagy kevésbé jóízűen – nekilátott az evésnek. Ajánlatos volt igyekezni, ugyanis az elsőként helyet foglaló Gál tizedes, amint befejezte a táplálkozást, azonnal „föl!”-t vezényelt. Ilyenkor a tálcával a mosogatóhelyiség pultjához járultunk, és a gőzben úszó pokol tornácának ablakán belöktük. Akik utolsóként ültek le enni, azok bizony az utolsó falatokat menet közben nyelték le.

Tizenegy hónapon át naponta háromszor vonultunk a főntebb leírt étkezdébe. Illetve vasárnap csak kétszer, ugyanis vasárnaponként – hogy a szakácsoknak is legyen kimenőjük – hideg vacsora volt. Ez leggyakrabban kenyér, töpörtyű és zöldpaprika volt, téli időszakban a paprika helyett egy szelet nápolyi vagy efféle nyalánkság. A töpörtyűről – megint csak a nem katonaviseltek tájékoztatására – el kell mondani, hogy tenyérnyi volt, vastag bőrén látványos szőrszálakkal, illetve sörtével. Olykor ez sem sült át teljesen, tehát a közepe szalonnás volt. Ezzel a vasárnapi vacsorával még több gond is volt. Ha olyan vasárnap volt töpörtyű, amely napon látogatás volt a laktanyában, következőképpen jelentős mennyiségű házi koszt érkezett a körletbe, a töpörtyűt egyszerűen kidobtuk. Kellott a fenének, amikor ott volt a sült kacsacomb, a meggyes rétes vagy a mama sütötte Stefánia vagdalt. Ugyancsak befolyásolta a töpörtyű sorsát, hogy hány katonát engedtek el aznap délután kimenőre. Aki kimenőre készülődött, nem ette meg a töpörtyűt, részben azért, mert sietett mielőbb kijutni a laktanyából, részben meg azért, mert úgyis beültek egy kisvendéglőbe pacalpörköltet enni. A közönséges vasárnapokon viszont komoly tétje volt az optimális méretű és kellően átsült töpörtyű megszerzésének. Ezt az ellátmányt a századügyeletes és a napos egy sátorlapban hozta föl a konyháról a század körletébe. Mivel a konyhában az adagolás szemmérték alapján történt, a kiterített töpörtyűs ponyva körül meglehetősen tolongás tá-

madt a normálisabb méretű és minőségű darabokért. Aki későn jött, annak legföljebb a morzsalék, a töpörtyű törmeléke jutott, kenyérből is csak a sercli, paprikából meg a formátlan, kis nyomorék. Azaz a vasárnap délutáni töpörtyű fogadtatása nagyon is függött attól, milyen helyzetben érkezett a század körletébe, volt-e aznap látogatás, hányan mentek kimenőre stb.

A laktanyakoszt leggyakrabban használt alapanyaga kétséget kizáróan a tarhonya volt. Móricz Zsigmond után szabadon én is elmondhatom, ha mindazt a tarhonyát összeöntenék, amit én tizenegy hónap alatt elfogyasztottam ebben a délalföldi kaszárnnyában, megtelne egy teherautó. A tarhonyát nem azért utáltuk, mert túl gyakran szerepelt az étlapon – bár ez is elég indok lett volna –, hanem azért, mert menthetetlenül és reménytelenül ragacsos volt. Az éhes katona mégis rávetette magát a zsíros, ragacsos tarhonyára, szinte belapátolta. Ez a tömör anyag valószínűleg betontömbbé állt össze a gyomrában, amittől elnehezedett, esetenként émelygett. Arról nem is szólva, hogy a tarhonya közé kevert hús bizony sokszor cafatos, mócsingos, zsíros, porcos aprólék volt, afféle nyesedék. Nos, a kettő együtt, a ragacsos tarhonya és a porcogós „hús”, bizony erősen rányomta bélyegét a laktanya gasztronómiájáról kialakított véleményünkre. Pedig egyikünket se a Gundelből sorozták be katonának, igazán nem voltunk kényes ízlésű inyencek; ahogy mondani szokták, a vasszőget is megettük. De a tarhonyát...

Amit viszont az étkeztetés javára lehet írni, azok a vasárnapi ebédek voltak. Hagyományos húsleves cérnametélttel, rántott karaj valamilyen burgonyával és savanyúság – leggyakrabban csalamádé – volt az ünnepi menü. Némi túlzással azt mondhatnám, hogy a vasárnapi ebédek már-már emlékeztettek az otthoni vasárnapok családi ebédjeire. De hogy fokozzam a pozitív emlékezést, vasárnaponként a reggeli is többnyire virsli volt, füstölt, roppanós virsli, mustárral, fehérkenyérrel. És ha éppen látogatás is volt, nos, akkor a kulináris élmények szinte az örületig fokozódtak. A hálókörletben kicsomagolt dobozok, kosarak az ország minden tájának konyhaművészetét reprezentálták a tolnai „köttes rétestől” a csabai szárazkolbászig, a tiszai rántott haltól a nagymama házi krémeséig. Pocsékolásig volt ennivaló, ilyenkor aztán a vacsorára a töpörtyűt sátorlapban cipelő századügyeletesnek azt mondtuk: – Kend a hajadra!

A töpörtyűről a mai napig a nemes bosszú fogalma jut eszembe. Egy vasárnap délután Gál tizedes gondosan bevizezte a haját, laposra fésülte szőkés tincseit, hogy kimenőre indulásban ne hogy hosszú haja miatt fordítsa vissza a kapuügyeletes.

Bevett módszer volt ez, a vizes haját a fül mögé lapítani fésűvel, majd a laktanya kapuján kilépve a harcos ujjával összeborzolta fürtjeit, hogy valamelyest kinézzen – épp azokban az években, amikor a fiúknál is a vállig érő haj divatozott. Nos, Gál tizedes mialatt gondosan tányérsapkája alá igazította vizes haját, a válla fölött hátraszólt nekem: – M. honvéd, vételezze föl a vacsorámat, és tegye be a szekrényembe! Tiszta? – Ez a „tisza?” kérdőszerű valóságos kigyósziszegésként hatott. – Értettem – feleltem nagyon alakiasan, talán még a bokámat is összecsatlantottam.

A tizedes elment (ezek szerint nem fordították vissza a kapuban a hosszú haja miatt), én meg vételeztem a töpörtyűadagját. Igyekeztem a legszőrösebb, leggusztustalanabb, legpuhább darabot kiválasztani, amennyire a tolongás közepette lehetett. Természetesen egy idomtalan zöldpaprikát és egy kemény serclit is fölmarkoltam a tizedes ellátmányaként. Majd az egészet betettem a szekrényébe. Itt következett a bosszúállás művelete: a zsíros töpörtyűt gondosan ráhelyeztem a milliméter pontossággal összehajtott, műgonddal kivastalt ingeire,⁶ mellé tettem a morzsás kenyérsarkat és az idomtalan paprikát. Ezután már csak várnom kellett, és lesni a hatást.

Éjfélkor félpityókásan megérkezett a kimenőről Gál tizedes. Halkan dudorászott, miközben a sötét hálókörletben gatyára vetkőzött. A szekrényében kitapogatta a félretett vacsorát, leült az ágyára, és gombvagdósó bicskájával falatozni kezdett. Amikor befejezte, összecsatlantotta a bicskát, és lefeküdt. Persze az igazi, a katartikus hatásra reggelig kellett várnom, amikor ébresztő után benézett a szekrénybe, és megpillantotta a műgonddal összehajtogatott, mintaszerűen tárolt ingén a tenyérszirofoltot. Azt a sziszegést, amit akkor hallatott, máig föl tudom idézni...

Külön fejezetet lehet szentelni a konzerveknek, amelyek szintúgy fontos alkotóelemei voltak a katonai étkeztetésnek, elsősorban az úgynevezett kihelyezések, azaz vidéki gyakorlatok alkalmával. Hosszan lehetne írni a meghatározhatatlan ízű, de föltétlenül gusztustalan „gyíkhúsról”, ami a dobozán olvasható felirat szerint eredetileg „Tavaszi vagdalt” volt. Nemkülönben horrorisztikus élmény volt a kerek, kék oldalú dobozba préselt olajos hal. Ezzel is csak két baj volt, hogy az olaj íze leginkább a teherautóknál használatos kenőolajára emlékeztetett, a hal íze viszont semmire sem emlékeztetett, legkevésbé a haléra. Viszont rendkívül büdös volt. Az állaga a préselt foszladék benyomását keltette. A katonák számára kiosztott konzervek választékában szerepeltek bizonyos készétel konzervek is, ezeket rendszerint tábori körülmények között fogyasztottuk. Bár valamennyiünk egyéni fölszerelésé-

ben megtalálható volt a spirituszfőző, a konzervet sohasem melegítettük meg, részint a spirituszfőző használatának körülményessége, részint a rendelkezésre álló idő rövidege miatt. Így aztán hidegen kanalaztuk a székelykáposztát, a babfőzeléket húsgombóccal, a bagulyást vagy krumplipaprikást.

A laktanyai „élelmiszer javadalmazást” a találékony katona – amikor csak tehetett – kiegészítette. Ennek sokféle módja volt, a mikéntje lényegében az adódó alkalomtól és a honvéd észjárásától függött. A látogatások alkalmával összegyűlt házi koszt elfogyasztásáról, mint afféle lucullusi lakomáról, gasztronómiai orgiáról, már szóltam. De ennél sokkal érdekesebb, sőt kalandosabb megoldások is voltak. Egy alkalommal – mint annyiszor – a Tisza mentén gyakorlatoztunk. A lőtér szélén földút vezetett, ahol egy ködös-nyirkos őszi délután, ahogy a rajzfilmeken látni, fölbukkant egy piros traktor, amelyik két, süttőkkel megrakott pótkocsit vonatott. Aznap este a tábori barakkok hatalmas vaskályhái tetején temérdek, kockára vagdosott tök sült-pirult. Az egyetlen gondot az jelentette, hogy a sok egyforma tökdarabot a tulajdonosaiknak valamilyen módon meg kellett különböztetniük. Erre szolgáltak a gyufaszálak, amelyeket a tökök nyálcsorgató gazdái leleményesen, igen különböző alakzatokban belenyomtak a gyümölcs vörös húzába. Ilyenformán nem képezhette vita tárgyát, melyik sülttök-kocka, kié.

A reggeli, ebéd, vacsora kiegészítésének természetesen a legegyszerűbb és legnagyobb mértékű módja az volt, ha a katonának ismeretsége volt a konyhán. Egy szakács barátsága – elegendően: haversága – valóságos főnyereménynek számított. Ezzel kapcsolatos – utólag nézve hajmeresztően vakmerő – kalandom a következőképp történt. Azon a derűs napon, amikor a konyhán remekbeszabott, foszlós tésztájú, púpos hátú, porcukortól hamvas, lekváros buktát sütöttek, éppen őrszolgálatban voltam. Üldögéltem az őrszoba kemény székén, és az ablakon rézsútosan besütő Nap fényében olvasgattam, midőn megcsörren az őrszoba telefonja, és engem kérnek a készülékhez. Szakács ismerősöm szól a kagylóba: – Gyere át, remek buktá van, most sült ki. – Eláll a lélegzetem, máris csorog a nyálam, mint Pavlov kutyájának. – Megyek – nyögöm, és a vihar sebességével kezdek gondolkodni, miképp is mehetnék át a konyhára buktát vételezni. Tudnivaló, hogy az őrszolgálatban levő katona a nála lévő öt tár – azaz százötven darab – éleslőszert nem teheti le, még pihenés vagy alvás közben is a derekán kell lennie a tömött és nehéz tártáskának. – Hogyan hozzam el a buktákat? – töröm a fejem. Majd egy szemvillanás alatt megfogom

agyamban a vakmerő ötlet: kirakom a teli tárat a pihenőszoba egyik price alá, és elballagok a konyhába, hogy a táruk helyébe elhelyezzek öt buktát a tölténytáskába. Csak egyetlen pillanatra jut eszembe az ezerszer elismételt figyelmeztetés: „Őrszolgálati vétségért hadbíróság jár”. Mégsem tévovázom. A táratat becsúsztatom az ágy alá, és uzsgyi, irány a konyha!

Az öt tár helyére öt buktá kerül, és vidáman fűtörészve sietek vissza az őrszobára. Később, miközben boldogan majszoltam a vegyes ízzel töltött, porcukros finomságot, hasít belém a rémes gondolat: mi lett volna, ha megtalálják az ágy alatt a teli táratat...

Azt az életbölcseiséget, hogy „minden rosszban van valami jó” itt, a laktanyában tapasztaltam meg – miután Gál tizedes közreműködésével számos alkalommal az ún. „laktanyafogság” büntetésében részesültem. Ez a különböző időtartamra kiszabott fenyegetés nem csupán azt jelentette, hogy az illető egy hónapig nem kaphatott kimenőt, de azt is, hogy a büntetés időtartama (egy-két hét, maximum harminc nap) alatt délutánonként, a kiképzési idő leteltével különböző munkákra oszthatták be a „laktanyást”. A falevelsöpréstől árokásásig, betonozástól konyhai munkáig sok mindenféle, de rendszerint fáradtságos és éjszakába érő elfoglaltságot jelentett a büntetési idő letöltéséig. Most a konyhai munkákról lesz szó. E munkakör tennivalói túlnyomó többségében krumpli- és zöldségpucolásban merültek ki. A nyolc-tíz laktanyafogsággal sújtott honvéd körülült egy fél teherautónyi burgonyát vagy sárgarépát, és addig nem mehetett aludni, amíg az egészset meg nem hámozták. Ez volt a rossz. A rosszban viszont az volt a jó, hogy a konyhaügyeletes tiszt rendkívüli ellátmányban részesítette az éjszakába nyúló műszak dolgozóit. Zsíros kenyér és hagyma volt rogyásig, de jobb napokon és empatikusabb konyhaparancsnokok szolgálata idején nagy mennyiségű felvágott, zöldhagyma, kockasajt, vaj és sok minden más vigasztalhatta a krumplihámozásban megfáradt katonákat. Egy szombaton, valamikor éjfél után fejeztük be a másnapi húslevesbe való gyökérszöszög tisztítását. Ekkor az ügyeletes konyhas tiszt megnyitotta előttünk a hűtőkamra ajtaját, ahol hegyben állt a füstölt roppanós virsli. – Mindenki vehet... – közölte a jólelkű tiszt, és kulcsait csörgetve elvonult. Sok tucat pár virsli tekertem a derekam köré, hónom alá csaptam egy kétkilós kenyeret, és aznap éjszaka megvendégéltem a szakaszt. Mondanom sem kell, Gál tizedes nem volt a kedvezményezették között.

Az étkezés – nem függetlenül az étel mennyiségétől, minőségétől – afféle jellempróba is volt. A katona rendszerint éhes, tehát enni akar. Sokszor

minden áron. Jól emlékszem, mennyire megütöztetem, amikor egyik katonatársam – amolyan affektáló művészlélek, aki folyton magasröptű dolgokról értekezett kicsiny számú, ám rajongásra hajlamos, tátott szájú hallgatóságának – valószínűs közelharcot vívott a repetáért. Egy este tejet adtak a vacsorához, ami eléggé ritka tüne-

Czírok Ferenc rajza

mény volt a pótkávé és a brómozott tea mellett. Amikor az ételosztó szakács elrikoltotta magát: – Repeta! –, Művészlélek minden fennköltséget és filozófiát hátrahagyva, akrobatikus mozdulattal átugrotta az étkezőhely és az üvegezett pult közötti korlátot, és máris odatartotta műanyag bögréjét az ételosztó elé. Nem kevésszer lehettem szemtanúja tumultuózus_jeleneteknek vasárnap délutánonként, amikor a sátorlapról ki-ki a legjobb töpörtyűket akarta megszerezni magának. Hasonló közelharc csupán a heti pizsamaosztás-kor alakult ki, ugyanis a meglehetősen viseltes, ám tisztára mosott és fertőtlenített ruhadarabok között mindig akadt olyan, amelyik éppen a legintimebb testrésznél volt elhasadva.

Tizenegy hónap laktanyai gasztronómiájáról teljes képet adni lehetetlen. Viszont néhány jellegzetes és emlékezetes epizód mindenképp fölidézendő – négy évtized távolából is.

Az első. A Tisza árteréhez közel fekvő gyakorlótéren táboroztunk. Meleg nyár volt, kétszemélyes sátrakban aludtunk.⁷ Értelemszerűen a szabadban étkeztünk. Madáracsicsergéses reggel volt. Kiosztották a reggelit: fehér kenyér, disznósajt, tea és ráadásként nápolyi szelet tízóráira. Egy fa tövében telepedtem le. Magam elé helyeztem a csajkában levő teát, elővettem a késem, leszeltem egy „katonát” a kenyérből és a disznósajtból, és már előre élveztem a disznósajt fűszeres, paprikás, borsos ízét, amikor fölhangzott a tábort betöltő üvöltő parancs: – Harcjárműre!

Nem tudtam, lenyeljem-e az első falatot vagy gyorsan kiigyam a teát, hová tegyem az előbb még oly ígéretes disznósajtot és fehér kenyeret. A legrosszabb megoldást választottam: fölkaptam az egészséget, és futni kezdtem a harcjármű⁸ felé. A forró és cukros tea kilötyögött, aminek következtében a kezemet leforráztam, és ahol nem fájt, ott ragacsos lett, a disznósajtot és a kenyeret futás közben a zsebembe gyömösöltem, amitől az étel csupa dohánypor lett, tekintve, hogy a füstszűrő nélküli Symphonia cigarettából rendszeresen kiszóródott a dohánytörmelék.

Amikor bekászálódunk a harcjármű szűk utasterébe, ki-ki próbálta a reggeli romjait ehető állapotba hozni. Volt, aki a gázálarc-táskából kotorta elő a beporosodott disznósajtot, volt, aki a zubbonya zsebéből, a golyóstolla mellől halászta elő a kenyérszeletet... Miközben a PSZH egész személyzete, azaz valamennyien hangosan szentségeltünk, Gál tizedes megfontoltan hallgatott, miközben agancsnyelű – gombvagdosásra is szolgáló – bicskájával szenvtelenül falatozott. Ő ugyanis előre tudott a riadóról, és amint fölvette reggeli „élelmiszer javadalmazását”, nyomban beült a PSZH parancsnoki ülésébe, és jóízűen nekilátott enni.

A második. Ugyancsak a Tisza partján gyakorlatoztunk. Védelmi harcot vívtunk a föltételezett ellenséggel. Magyarán egész nap a lövészárokban dekkoltunk. És éhezünk, mert – állítólag – elakadt a hadtápos teherautó. Közbevetőleg jegyzem meg, már akkor tudtuk, ez is a kiképzés része: szokják a katonák kissé az éhezést is... Végre éjjél körül megérkezett a vacsora, háti ételhordóban⁹ gyalogszerrel hozták a hadtáposok. Mondani sem kell, micsoda étvágygal esett neki ki-ki a maga adagjának. A baj csak az volt, hogy a zsíros húsos tarhonya hidegre hűlt és merevedett a hosszú gyalogúton. Vacsora után fél órával mindenki fájlalta a hasát. A hirtelen befalt hideg és zsírosan masszív étel megfeküdte a gyomrunkat.

Itt azonban még nincs vége a történetnek. Amikor a háti ételhordó kiürült, Gál tizedes – nyilván nem véletlenül – engem jelölt ki elmosni. Persze egy lövészárokban némi találékonyságra van szükség a mosogatáshoz. Érdeklődő kérdésekre, hogy mégis hol tudnék mosogatni, először elküldött a francba, majd engedélyezte, hogy elhagyjam a lövészárkot, hogy keressek mosogatóra alkalmas helyet. Nekiindultam az éjszakának. Messze-messze mintha egy tanyát véltem volna fölfedezni. Arrafelé vettem az irányt, ott bizonyára találok kutat. Amikor már meglehetősen közel értem, olyan heves kutya-csaholás fogadott, hogy jobbnak láttam visszafordulni. Végül kimentem a Tiszához. Föltúrtem a zubbonyom ujját, tekintélyes mennyiségű homokot szórtam az ételhordóba, majd hosszasan

súroltam az edényt. Természetesen a még oly sok homok és a hideg víz együttesen sem tudta eltávolítani az edény belső falára tapadt zsírt. Sötét volt, alig láttam, a kezem már fázott a hideg víztől, a homok kidörzsölte a tenyerem, miközben a gyomromat úgy éreztem, mintha betonnal lenne kiöntve. Egy idő után azt gondoltam, kellő tisztaságú állapotba hoztam a testes edény belsejét, és a csillagos éjszakában visszatértem a jó kilométernyire húzódó lövészárokhoz. Gál tizedes azonban nem találta megfelelőnek a háti ételhordó tisztaságát, ezért – jellegzetes sziszegő hangján – újból elküldött a francba, illetve a Tiszához... Amikor pirkadni kezdett, talán ötödször fordultam a lövészárok és a folyópart között. És miközben a hideg zsírtól émelygő gyomrommal küszködtem, megfogadtam, lesze-relés után többé soha nem eszem tarhonyát.

A harmadik. A katona valamilyen rejtélyes okból kifolyólag édesszájú teremtmény. Él-hal a süteményért. Egy délután a laktanya mögötti mezőre, a gyakorlótérnek nevezett vizenyős, zombékos, fűcsomókkal benőtt „prérre” indult volna kiképzésre a szakasz. Csakhogy Gál tizedesnek valami halaszthatatlan elfoglaltsága támadt, és – minő tévedés! – rám bízta a szakaszt, velem az élen vonuljon ki a gyakorlótérre a megfelelő felszerelésben, és ott várakozzunk rá. – Értettem – csaptam össze a bokám, és a szakasz élére állva „Lépés, indulj”-t vezényeltem. Megkerülve az úgynevezett alakulóteret, éppen az ezredkantin előtt lépdeltem huszonegyed magammal, amikor láttam, hogy egy furgonból hatalmas fémtálcákon friss, kívánatos, magas, vaníliaillatú krémesek tömegét rakodják ki és hordják be a kantinba. A nyálam is csorogni kezdett. Egy pillanat alatt örült elhatározásra jutottam! – Szakasz, állj! – vezényeltem. Mindenki azonnal tudta, miről van szó. Kiadtam az új vezényszót: – Oszolj! Irány a kantin!

A többit ki lehet találni. Gál tizedes valami oktatási célú szemléltető táblával és spirálfüzetével a hóna alatt, nyakában a távcsővel kibaktatott a gyakorlótérre, ahol egy lelket sem talált. Először tétován körülnézett. De mivel a délalföldi síkságon messzire ellátni, nem került sok időbe megértenie, hogy a szakasza egyszerűen nincs a gyakorlótéren. Elindult vissza a laktanyaába. Amikor az ezredkantin elé ért, akkor találkozott az első kifelé jövőkkel, akik papírtálcával kezükben, kidagadt pofával krémest habzsoltak, vihogtak vagy kvaterkáztak, erre-arra bók-lászva dohányoztak.

– M. honvéd! – sívította... Találkozásunk e késleltetett pillanatában valószínűleg neki is, nekem is, mintegy egyszerre eszünkbe jutott az a szeptember eleji éjszaka, amikor először sziszegte a fülemben: – Rábaszott...

Jegyzetek

¹ A stoki vasból készült, négy lábú, faüleses sámlí, amelyet nappal az ágy alatt kellett tárolni. Éjszakára ennek a tetejére került a katona szabályszerűen összehajtott nappali ruhája. Vagyis a „stokit kihajtani” kifejezés a nappali öltözet előírászerű elhelyezését jelenti.

² Általában elmondható, hogy ebben a helyőrségben minden létező szabad felületet lebetonoztak. A betonozásnak valóságos kultusza volt. Megrázó élményeim egyik elsője az volt, hogy ugyanezen a nevezetes szeptember 2-ai napon, délután, már alkonyattájban rendkívüli ezredsorakozót rendeltek el, ahol a parancsnok nyilvánosan, az ezred „személyi állománya” előtt dörgő hangon megfenyített egy teherautósofórt, mert ráhajtott a frissen betonozott járdaperemre, ahol a gépkocsi gumibroncsának mintázata nyomot hagyott. Ha jól emlékszem, hét nap fogdabüntetést kapott. Vagyis katonaeletem első napján megtanulhattam, a betonnak, a betonozásnak igen nagy jelentősége van e helyt. A beton állandó tisztogatásáról később szereztem erős benyomásokat.

³ Később volt alkalmam megfigyelni, hogy a tisztetek túlnyomó többségével szemben Gál tizedes sosem ordított, csak sziszegett. Ez egyrészt vészjóslóbb volt, mint a vöröslő fejjel, kidagadt nyaki erekkel üvöltő Szabó tizedes őrjöngése, másrészt Szabó, ha kidühöngte magát, megjámborodott, Gál azonban bosszúálló természet volt. Hetekkel, hónapokkal később is emlékeztetett az elkövetett vétségre, és a büntetést is hosszúra nyújtotta. Esetemben mindenképp.

⁴ Ha a század később ment ebédelni, az étkezőasztalon álló kancsókból rendszerint kifogyott a víz. Bár a konyhaszolgálatosoknak elvileg ebédeltetés közben pótolniuk kellett volna, ez többnyire elmaradt.

⁵ A mosogatóhelyiség az étkező alakulótér felé eső oldalán kapott helyet. Ez maga volt az infernó. Vastag gőzben, iszamós betonpadlón, moslékszagban, fölgvűrt ingujjú katonák könyékig a zsíros mosogatóleben kotorásztak... Nem kevés ügyeskedés révén sikerült úgy lehúznom a tizenegy hónapot, hogy egyszer sem kerültem a mosogatóbrigádba. Mosogatásból mindazonáltal kivettem a részem, de erről is lesz még szó.

⁶ A szekrény szigorúan előírt „belrendjének” meghatározó tényezője volt a sarkosan összehajtott, milliméter pontossággal egymásra helyezett ruhadarabok rendje. Gál tizedes szekrényének belrendje volt az etalon, a mérce: minden katona szekrényének így kellett kinéznie.

⁷ Lám, ismét a sátor! Az első este a sátorlapba dobálták az öreg katonák a felszerelésünket; sátorlapban hozták föl a század körletébe vasárnap délutánonként a vastag, sörtés tőpörtyűt, és olykor aludtunk is alatta.

⁸ Ez a mindközönségesen PSZH-nak (páncélozott szállító harcjárműnek) nevezett négykerekű, Csepel motorral hajtott, úszni is képes, két fedélzeti géppuskával főszerelt járművet jelenti. Ez volt akkoriban a Magyar Néphadsereg gépesített lövész alakulatainál a legelterjedtebb harcjármű.

⁹ A háti ételhordó duplafalú, alumíniumból készült, leginkább hátizsákra emlékeztető, sötétzöldre festett, pántos, háton hordható, zárható fedelű nagy fazék volt. Időnként pörköltet, időnként pótkávét, máskor meg savanyú káposztát vittek benne. Ennek megfelelően a benne hordozott ételnek az illata, aromája olykor emlékeztetett az előzőleg szállított ételére.